

Genhoes te Brunssum (L)

Een Bouwhistorisch-Archeologisch onderzoek (vervolg)

7 De stalvleugel

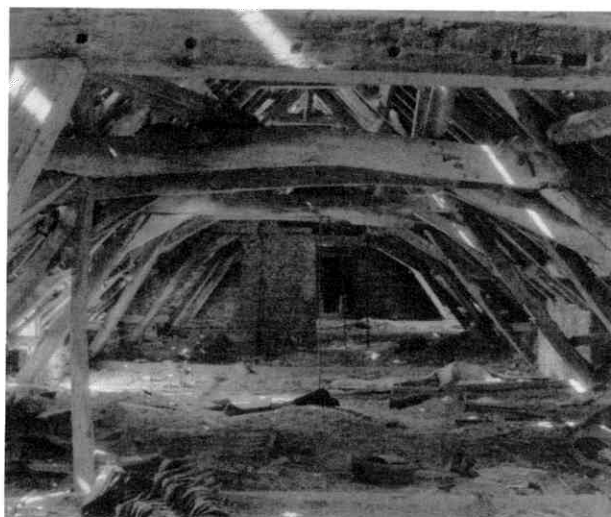
Vrijwel loodrecht op de woon- en poortvleugel sloot een langgerekt bouwdeel aan dat grotendeels stalruimte bevatte (Doorsnede: zie Afb. 11, pag. 320, rechts). Tegen het einde van de 19de eeuw, na het in onbruik raken van de poortdoorgang, is hierin een nieuwe toegang tot het binnenplein aangebracht. In aansluiting op de woonvleugel werd een klein gedeelte van een verhoogde vloer voorzien en onderkelderd. Het muurwerk van baksteen was tamelijk zwaar uitgevoerd: de buitenzijde was meer dan 60 cm dik, de binnenpleinzijde iets minder dan 50 cm. De oorspronkelijke gevelindeling was vrijwel niet te bepalen omdat grote delen van het muurwerk later zijn weggebroken. Slechts enige ontlastingsbogen boven oorspronkelijke openingen waren nog waarneembaar. Origineel waren voorts enkele schietgaten aan de buitenzijde: eenvoudige rechthoekige spleten met een omlijsting van mergelblokken.

De kapconstructie was nog grotendeels origineel en verkeerde in redelijke conditie, dit in tegenstelling tot de moerbalken die de spanten droegen en die in ernstige mate waren aangetast. Een deel van de zoldervloer was vervangen door een betonconstructie. Daar waar de oorspronkelijke kinderbinten nog aanwezig waren, zagen we de gebruikelijke afwerking met troggewelfjes van twijgen en leempleister.

De kapsepanten (gebinten) bestonden uit een schaargebint waarop een spruit met gordingen en een nokgording (Afb. 26).

Een makelaar ontbrak, er waren kleine schoren als windverband. De gordingen lagen niet op de spantbenen (schoorstijlen), maar in één vlak daarmee. Ongebruikelijk was het dubbele spantbeen, lopend van het boveinde van de stijlen naar de muurplaat. Op het buitenste spantbeen was ongeveer halverwege de onderste gording opgelegd. (Afb. 11, pag. 320)

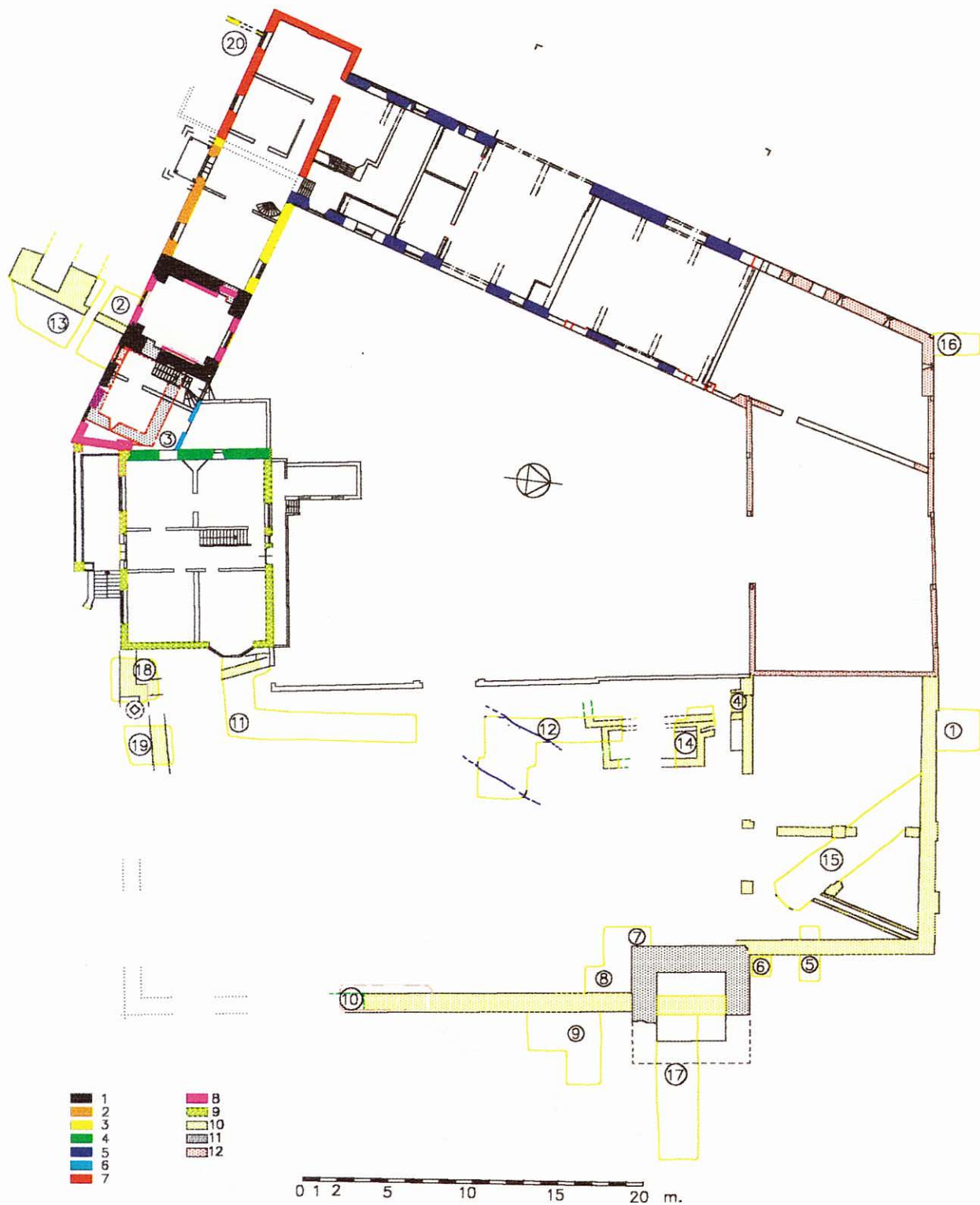
Een zeer volledig systeem van gehakte telmerken was toegepast om de vooraf vervaardigde onderdelen van de kapconstructie op juiste wijze te kunnen plaatsen: te beginnen bij de poortvleugel waren de negen com-

Afb. 26 De spanten van de stalvleugel.

Afb. 27 Telmerken op de spantdelen in de stalvleugel.

Afb. 25

1. poortgebouw
2. pachterswoning, voorgevel, 1648
3. pachterswoning, binnenpleingevel, XVIIc
4. zijgevel herenbuis, 1648
5. stalvleugel XVIIId
6. achtergevel poortaanbouw XVIII
7. woonvleugel XIXb

8. verbouwing poortwachterswoning, na 1900
9. villa Frijns, 1930
10. opgegraven funderingen, XVIIb/c
11. poort (?) toren, XVII B
12. resten stalvleugel en vakwerkschuur, na 1988 gesloopt
vgl. pag. 318, afb. 8

Tekening: T. v. Amsterdam TU Delft - Bouwkunde

plete spanten genummerd van I tot en met VIII (Afb. 27). Het teken X gaf het onderscheid aan tussen links en rechts (X is in dit geval rechts, de binnenpleinzijde). Van de gordingen is aangegeven op welke hoogte ze lagen (I tot VIII) en in welk tussenvak. Kleinere onderdelen zoals schoren en windverbanden waren eveneens consequent gemerkt, daarnaast vonden we overal pasmerken terug.

Een scherpe datering van deze kapvorm is helaas niet te geven: de tweede helft van de zeventiende eeuw is in dit geval het meest waarschijnlijk²⁷. Een sluitend bewijs had het jaarringenonderzoek kunnen opleveren. De onderzochte houtmonsters leverden echter vooralsnog geen bruikbare datering²².

Omstreeks 1985 is het stalgedeelte ten noorden van spant VIII verdwenen en daarmee ook de vreemde aansluiting, met een hoek van ongeveer 120°, op de eveneens gesloopte vakwerkschuur. Een nieuwe spouwmuur begrensd daarna het nog overeind staande gedeelte van het complex aan de noordzijde.

Restanten van muren en omgevallen onderdelen van de vakwerkwand herinnerden op dat moment nog slechts aan de overige bouwdelen (Afb. 27).

Het verval ging echter verder; vrij plotseling werd in 1992 ook het nog resterende, zelfs al provisorisch herstelde, stalgedeelte gesloopt met als argument bodemvervuiling en/of gevaar voor spelende kinderen. Spoedig daarna werd ook de Villa Frijns gesloopt en daarmee de laatste overblijfselen van het “kasteel” van Brunssum.

Momenteel (1998) resteert, voor zolang het duurt, nog slechts het bouwdeel waarin zich de poortdoorgang bevindt, met ter rechterzijde de poortaanbouw en het ter linkerzijde aangebouwde voormalige woongedeelte. (zie Afb 1, in de vorige aflevering.)

De resultaten van het onderzoek aan de vakwerkschuur; het oostelijke voorterrein en de plek van het voormalige herenhuis zullen slechts in het kort behandeld worden.¹⁹

Afb. 28 De ingekorte stalvleugel met de nieuwe eindmuur (1988)

Afb. 29 De inmiddels verdwenen vakwerkschuur, gezien vanuit het noordwesten.

8 De vakwerkschuur

Van deze schuur, waarvan ten tijde van het onderzoek in 1983 de westelijke helft nog overeind stond (Afb. 29), kon op basis van de teruggevonden funderingsresten op het voorterrein een globale reconstructie gemaakt worden.

Er moeten oorspronkelijk negen traveeën zijn geweest met een breedte van gemiddeld 3,45 m. Gerekend vanaf de stalvleugel was de derde travee, de inrijpoort, aanzienlijk breder (4,30 m).

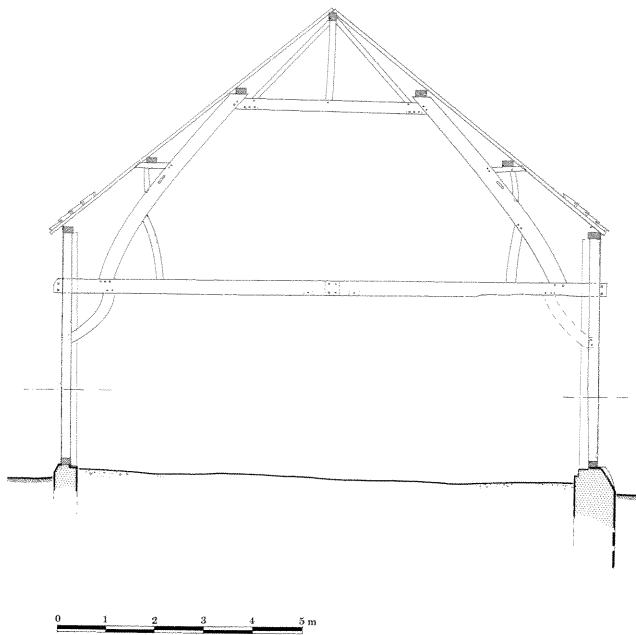
De kapconstructie (Afb. 30) verkeerde in een uiterst slechte toestand en is nadien grotendeels ingestort. De spanten (gebinten) bestonden uit kromstijlgebinten met ieder zowel een tussen(juk)balk als voetschoren. Daarop stond weer een nokgebint. De spanten waren later aangevuld met diverse hulpconstructies²⁸.

De telmerken van de vakwerkschuur waren, in tegenstelling tot die van de stalvleugel, in hoofdzaak ingekrast en verre van systematisch aangebracht. Er kwamen ook gehakte merken voor, soms zelfs beide op een onderdeel. Dit wees op hergebruik van diverse

onderdelen, aangevuld met een aantal nieuwe. De volgorde van plaatsing was dermate onregelmatig dat er nauwelijks een conclusie uit te trekken viel, temeer daar de overige spanten kort na 1930 reeds waren verdwenen. De gekraste telling liep, gerekend van west naar oost, van I tot V, III en IIII waren mogelijk verwisseld, zelfs in de onderdelen.

De schuur was opgebouwd met ankerbalkgebinten die ten opzichte van hun overspanning van bijna 11 meter enigszins ondergedimensioneerd waren. De (moer)balken staken door de gebintstijlen heen met pennen, die aan de buitenzijde met wiggen geborgd waren. Zoals gebruikelijk bij Limburgse schuren was het gebint ter weerszijden van de inrijpoort eertijds voorzien van een zogenaamde gebintdrempeel op een stenen muurtje, met schoren in het gebintvlak en stijlen in het midden, waartussen een ladder. De gebinten waren in lengterichting verbonden door vakwerk-wanden met regels en schoren, oorspronkelijk met een vulling van vlechtwerk met leem, later opgevuld met baksteen.

De gebinten met de gekraste merken, die ongetwijfeld hergebruikt zijn, hebben mogelijk deel uitgemaakt van een kap met een steilere helling en eventueel een

Afb. 30 Doorsnede vakwerkschuur.

knik aan de voeting. Denkbaar is dat deze nog van het naburige Roozengaard afkomstig zou zijn. De bij de afbraak daarvan vrijkomende houtconstructie kan omstreeks het midden van de 17de eeuw dan verplaatst zijn naar Genhoes.

9 Het torenfundament en het aansluitende muurwerk.

Reeds tijdens het uitbaggeren van een afwaterings-slootje (werkput 15) bleek dat dit diagonaal door de fundamente van een zwaar rechthoekig blok metselwerk was aangelegd (Afb. 31). Nader onderzoek bracht aan het licht, dat zich hier de onderbouw van een toren bevond; mogelijk een hoek- of poorttoren van een groots opgezet doch nimmer uitgevoerd kasteelcomplex (zie Afb. 25-11).

De merkwaardig smalle rechthoekige vorm (inwendig 1 x 4 meter, met een muurdikte van 1,2 tot 1,5 meter) stelde ons aanvankelijk voor een raadsel. Later bleek echter dat in de eerste aanleg wel degelijk een vrijwel vierkant fundament was opgetrokken.

Waarschijnlijk moeten de plannen al veranderd zijn voordat de torenmuren tot boven het maaiveld waren opgemetseld. De oostelijke helft werd tot op de onderste laag afgebroken en het restant vervolgens afgesloten door een muurgedeelte in het verlengde van de al aanwezige (oudere) oostelijke sluitmuur van het complex. Deze laatste sloot oorspronkelijk aan op het midden van de zuidwand van de nooit voltooide toren. De sluitmuur zet zich vervolgens in zuidelijke richting voort tot onder de huidige weg, waar hij deel zal hebben uitgemaakt van de oostwand van het herenhuis van 1622. De oostelijke buitenmuur van de

Afb. 31 Het torenfundament.

voormalige vakwerkschuur sloot enigszins overhoeks en “koud” aan op de noordwesthoek van het torenfundament. Aan de wijze waarop de versnijdingen van de beide muurdelen in elkaar grijpen was te zien dat de toren er als eerste stond. Zowel in de (noordelijke) torenwand als in de aansluitende muur van de vakwerkschuur is vrij veel mergel als buitenbekleding verwerkt (werkput 6).

Binnen het oorspronkelijke torenfundament troffen we een vuile kleilaag aan, die vondstenmateriaal van de 15de tot het begin van de 17de eeuw bevatte. Aangenomen mag worden dat de laag na de bouw van de toren ter opvulling werd gestort, waaruit kan worden afgeleid dat deze bouw in elk geval na 1600 moet hebben plaatsgevonden. Uit de verschillende werkputten nabij de toren (6, 17) bleek duidelijk dat hier nimmer een gracht tot tegen de muren heeft gelegen; alleen in werkput 9 kwamen sporen van een grachtbodem met restanten van de beschoeiing tevoorschijn.

Hoewel tijdens het ontgraven van de vanaf de toren naar het zuiden lopende sluitmuur (werkput 10) wel enige (aardewerk)scherven werden geborgen, leverde dit helaas geen exacte datering ten aanzien van het muurwerk op, omdat een duidelijk afsluitend loopvlak ontbrak. Waarschijnlijk is echter dat de muur, die op een laag natuursteen aan de buitenzijde na (spekband?) geheel uit baksteen bestond en zeker ouder was dan de toren, eerst na 1600 opgetrokken zal zijn²⁹. Ook op deze plaats bleek nabij de muur geen gracht te hebben gelopen. Overigens bleven de grachten veelal ver van de muren verwijderd, zulks in overeenstemming met de kadastrale minuutplans uit de 19de eeuw.

10 De overige bebouwing op het oostelijk binnenplein

Van de eveneens op de kaarten aangegeven bebouwing op het binnenplein nabij de voormalige perceel-scheiding zijn wel enige overblijfselen gevonden: met name baksteenfunderingen in werkput 4 en 14. Om de afmetingen van het bouwsel te kunnen bepalen zal nader onderzoek op het binnenplein noodzakelijk zijn. Voorts werd nog een rechthoekig gebouwtje aangetroffen met een oorspronkelijk in mergel overwelfd keldertje, dat was voorzien van een vloer van roodbruine plavuizen (2 x 5 m). De dikte en dichtheid van de vloer kan wijzen op een mogelijke functie als waterkelder. Vondstmateriaal uit de puinvulling wees erop dat dit keldertje nog tot ca. 1900 in gebruik is gebleven, laatstelijk overigens als kalkput.

11 Het voorterrein nabij de villa Frijns en de toegangsweg

De mogelijkheden om de fundering van het herenhuis te traceren waren, zoals al gezegd, uiterst beperkt door de aanleg van een verkeersweg over een groot deel van de zuidoosthoek van het voormalige kasteelcomplex. Naar ook al uit andere werkputten was gebleken, zal het voorterrein in vroeger tijden – en vooral bij de sloop in 1930 – meermalen zijn geëgaliseerd en waarschijnlijk ook afgegraven.

Het aangetroffen muurwerk nabij de oostgevel van de huidige villa (werkput 11) was ondiep gefundeerd en opgetrokken uit secundair verwerkte baksteen. Een duidelijk verband van deze (binnen?)muur met de onder de villa Frijns nog aanwezige oorspronkelijke noordelijke keldermuur, met gewelfaanzetten van het voormalig herenhuis, was niet aantoonbaar. Opmerkelijk was ook dat in deze werkput de veronderstelde fundering van de binnenpleinmuur van het herenhuis niet werd aangetroffen en evenmin een duidelijk uitbraakspoor ervan. Een aanwijzing temeer dat het grondpakket recentelijk zeer verstoord is en ook dat de fundering uiterst ondiep moet zijn aangelegd. Uit enkele afvalkuilen kwam vrij veel schervenmateriaal, daterend uit de tweede helft van de 14de en het begin van de 15de eeuw. Deze kuilen moeten afkomstig zijn van een vroegere bewoning waarvan aard en omvang onbekend is gebleven. Een direct verband met Genhoes, dat waarschijnlijk niet ouder zal zijn dan 16de-eeuws, kon niet worden aangetoond.

De overige blootgelegde funderingen (werkput 18) zullen deel hebben uitgemaakt van het oudste gedeelte van het herenhuis uit 1622. De nabijgelegen mergelstenen waterput, blijkens het betondeksel nog recent in gebruik, zal eveneens ooit tot het herenhuis hebben behoord.

De werkput (12) aan de noordkant van de toegangsweg leverde tenslotte nog een verrassend beeld: in het bodemvlak tekende zich een schuin door de sleuf verloopende scherpe grenslijn af tussen twee kleipakketten; de ongeroerde geelbruine klei en een humeuze klei. Het bleken de oevers te zijn van een gegraven grachtje. De vulling bestond uit vuile humeuze klei, waaruit enig 14de-eeuws schervenmateriaal werd geborgen. Als de oeverlijn naar het zuidwesten toe op papier wordt doorgetrokken, komt men juist langs het poortgebouw uit. Is dit toch de mogelijke tussengracht? Erg waarschijnlijk lijkt dit echter niet omdat het slootje, uitgaande van de vondsten, al spoedig na het begin van de 15de eeuw gedempt zal zijn.

Afb. 32 Overzichtsfoto, binnenplein, links de inmiddels gesloopte villa Frijns.

12 Samenvatting en conclusie

Het herenhuis, later ook kasteel van Brunssum genoemd, eertijds het meest belangrijke onderdeel van het complex, zal hoogstwaarschijnlijk gebouwd zijn in 1622 door de gebroeders Van Vos (zie hoofdstuk 3). Waar voor die tijd het adellijk woonhuis moet hebben gelegen is onbekend. Het herenhuis werd opgetrokken in het uiterste zuidoosten van het omgrachte terrein, een gedeelte dat zich tegenwoordig onder de weg bevindt, waardoor onderzoek nu uiteraard onmogelijk is. Dit bouwdeel zal, vermoedelijk in 1678, aanzienlijk in westelijke richting zijn vergroot tot tegen het poortgebouw. Deze datering is ontleend aan het ankerjaartal dat op de gevel aan de zijde van het binnenplein tot 1930 te zien was¹⁵. De op de foto (Afb. 7 pag. 317) zichtbare dwarsmuren in het dan zeer ruïneuze herenhuis, maken het misschien mogelijk de oorspronkelijke grootte te reconstrueren. Het lijkt niet waarschijnlijk dat de oude westelijke zijgevel was opgetrokken op het fundament in werkput 11 (zie de plattegrond, afb 25. Dit was daarvoor te ondiep gefundeerd en had een afwijkende richting. Vóór 1678 was het herenhuis mogelijk door middel van een stenen (kade)muur verbonden met de achterzijde van de poortwachterswoning. De vraag of er ooit een gracht tussen poortgebouw en herenhuis heeft gele-

gen, kan zonder nader onderzoek, met name op het binnenplein, vooralsnog niet beantwoord worden.

Het herenhuis was zeker ten dele onderkelderd. De kelders van het westelijke, in 1678 aangebouwde deel, waren tot aan de afbraak van de villa Frijns nog tot en met de aanzetten voor de tongewelven bewaard gebleven. De gevel aan de zijde van het binnenplein van dit bouwdeel zal op de eerste verdieping tot in de 18de eeuw uit een vakwerkconstructie bestaan hebben. Dit bleek uit de kraagsteen die zich in het nog behouden muurwerk van de noordwestelijke zijgevel op deze hoogte bevond.

De vensteropeningen zijn meerdere keren gewijzigd, zowel tijdens de (gedeeltelijke) verstening in de 18de eeuw als in de loop van de 19de eeuw. In de westelijke, tijdens het onderzoek nog bestaande, zijgevel van het voormalige herenhuis bevond zich nog één oorspronkelijk venster. Dit zogenaamde kloosterkozijn met natuurstenen omlijsting werd aangebracht in 1678 en is gezien de toestand van het materiaal zeker hergebruikt. Mogelijk was het afkomstig van het kort daarvoor afgebroken naburige kasteel Rozengaard, zoals waarschijnlijk veel meer van het verwerkte bouw materiaal, met name in de funderingen. De profilering van bovengenoemde vensteromlijsting wekte de indruk nog 16de-eeuws te zijn, overeenkomstig de

vermoedelijke bouwtijd van Rozengaard (zie pag. 315, kolom 1)

De datering van het poortgebouw stelt ons voor grote problemen. Mogelijk is het gebouwd tegelijk met het herenhuis in 1622, doch er zijn meer redenen om aan te nemen dat het toen al enige tijd bestond. Op een datering in de 16de eeuw wijzen zowel de versiering van verglaasde koppen ter weerszijden van de poortdoorgang, een kaarsnisje met een driehoekige bovenafsluiting en schietopeningen met balkjes onderin. Ook de oorspronkelijke toegangsbrug was van een type dat overwegend in of vóór de 16de eeuw voorkwam. Omdat een poortgebouw van deze omvang niet zonder reden gebouwd werd, moeten we veronderstellen dat er al een door grachten omgeven boerderij (een "moated site") was die, mogelijk nog in de eerste helft van de 16de eeuw van een verdedigbare ingangspartij werd voorzien. Van deze veronderstelde bebouwing is echter tot op heden nog geen spoor teruggevonden. Een onderzoek op het binnenplein zou uitsluitsel kunnen geven. Het wel aangetroffen vondstmateriaal wees daarentegen alleen op bewoning ter plaatse in de (late) 14de eeuw, continuïteit in 15de en 16de eeuw werd niet aangetoond. Vondsten in de grachtbodem voor het poortgebouw konden ons helaas niets wijzer maken; de gracht aldaar zal zeker in de 19de eeuw en ook al wel eerder, uitgediept en opgeschoond zijn.

Het poortgebouw is een aantal malen verbouwd: het meest ingrijpend toen de oorspronkelijke brugconstructie – een valbrug met contragewicht in een (open) brugkelder en één ketting met katrol – werd vervangen door een ophaalbrug met hooggelegen bomen (priemen) die in daartoe ingehakte sleuven in de poortgevel konden verzinken. Wanneer dit laatste – terzelfdertijd met ingrijpende wijzigingen in de verdiepingsvloer – plaats vond, is nog niet achterhaald, waarschijnlijk in de tweede helft van de 17de eeuw. De data die daar het meest voor in aanmerking komen zijn 1648, gelijktijdig met de aanbouw naar het westen, of wel 1678, in samenhang met de uitgebreide verbouwing van het herenhuis. Mogelijk is toen ook de stenen boogbrug tot stand gekomen waarvan nu twee pijlers zijn teruggevonden. In het midden van de 19de eeuw is de brug tenslotte geheel verdwenen en tegelijkertijd de gracht ten westen daarvan. Een stenen kademuurtje tussen de brugpijlers scheidde vanaf dat moment de dam van de nog open gracht aan de oostzijde. Tegen het einde van de 19de eeuw werd de gehele poortdoorgang uiteindelijk dichtgemetseld en tot woning verbouwd, waarbij de gracht werd gedempt.

Aan de binnenpleinzijde vonden de veranderingen vooral plaats in de aanbouw, de zogenaamde poortwachterswoning. Er kwamen daar twee galerijen bo-

ven elkaar tot stand (*zowel gelijkvloers als op de verdieping*), waardoor het herenhuis in verbinding werd gebracht met de poortdoorgang (1678?) en waarin ook de trap zich zal hebben bevonden. Het geheel is vervolgens in twee fasen dichtgezet; eerst in vakwerk, later in baksteen. De oorspronkelijke lagere aankapping van de aanbouw tegen de poorttoren werd in het begin van de 19de eeuw vervangen door een schilddak over de gehele poort- en woonvleugel. Dit dak moest vervolgens – na 1900 – weer plaats maken voor het huidige zadeldak met topgevels, waarvan de oostelijke met een vreemde scherpe hoek aansloot op het herenhuis ter plaatse van de schoorsteen.

De oorspronkelijke toestand aan de oostzijde van de poortdoorgang kwam duidelijk aan het licht: een aan de binnenpleinzijde inspringende smalle rechthoekige aanbouw met een kelder voorzien van schietspleten van waaruit de toegang en het herenhuis bestreken konden worden. De situatie vóór 1648 aan de westzijde van de poortdoorgang was en bleef aanzienlijk minder duidelijk. Zeker is slechts dat in 1648 de huidige woonvleugel (de pachterswoning) tot stand kwam, getuige het jaartal in verglaasde baksteen in de voorgevel links van de poort. De toestand voor die tijd is voornamelijk geheel onbekend: een dam of kademuur, of de veronderstelde oudere boerderij? Nauwkeurig onderzoek op bouwsporen in de pachterswoning, met name aan de westzijde van de poorttorenwand, kan hier mogelijk in de toekomst een oplossing geven.

Het muurfragment dat het geveldeel met jaartal aan de westzijde afsluit, bleek geen onderdeel te vormen van het veronderstelde hoekpaviljoen, doch de zijgevel te zijn van de pachterswoning in zijn oorspronkelijke grootte; datering derde kwart zeventiende eeuw (zie hoofdstuk 6, pag. 328). De loodrecht op de woonvleugel staande stalvleugel zal waarschijnlijk kort daarna zijn opgetrokken, van aanvang af geheel in baksteen en aan de grachtzijde voorzien van een groot aantal schietspleten.

De eikenhouten kapconstructie van het stalgebouw was vrijwel geheel in oorspronkelijke staat; vorm en gehakte telmerken maken een datering in de tweede helft van de 17de eeuw het meest waarschijnlijk. Voor een exacte datering zijn we echter aangewezen op de dendrochronologie, de eerste pogingen gaven echter weinig hoop op bruikbare resultaten. In aanmerking genomen dat de verstening van de zij- en achtergevel van de pachterswoning toch niet direct na de bouw in 1648 zal hebben plaatsgevonden, komt ten aanzien van de bouwtijd van de tegen deze dan al versteende achtergevel aangebouwde stalvleugel, vooral het laatste kwart van de 17de eeuw in aanmerking (mogelijk 1678?)³⁰.

De beëindiging van de stalvleugel aan de noordzijde

was opmerkelijk. Niet alleen de vreemde stompe hoek van deze aansluiting roept vragen op, doch vooral de onvoltooide bouwmassa van de stalvleugel. De zware baksteenmuren van de stalvleugel sloten daarbij zonder meer aan op de dunne wanden van de vakwerkschuur. Hieruit zou men kunnen afleiden dat tegen een al bestaande schuur werd aangebouwd, waarbij het in de bedoeling lag deze later (deels) af te breken en de zware muur met schietspleten langs de gehele noordzijde door te trekken.

De stompe hoek zou verklaard kunnen worden door een aanpassing aan bestaande waterlopen. Meer waarschijnlijk echter is het een gevolg van het op elkaar aansluiten van twee complexen met een verschillende oriëntatie: de oudere boerderij Genhoes met poortgebouw, en het herenhuis van 1622 met oostmuur en toren. Aan de zuidzijde vond de definitieve koppeling plaats in 1678; de verbinding aan de noordzijde was toen zeker ook tot stand gekomen, doch mogelijk al eerder. Het tijdstip van de bouw van de vakwerkschuur (afkomstig van Roozengaard?), dat daar direct mee samenhangt, zal dan ook omstreeks die tijd moeten worden bepaald. De fundering nabij de noordwesthoek wekte de indruk dat die er al – mogelijk als kademuur – moet hebben gelegen voordat de stalvleugel werd opgetrokken.

Bij het onderzoek op het voorterrein ten oosten van de nieuwe, maar inmiddels weer afgebroken sluitmuur van het binnenplein (zie Afb. 2 E) zijn een aantal belangwekkende feiten aan het licht gekomen. Het noordelijke gedeelte bleek aanzienlijk te zijn opgehoogd, vermoedelijk met grond die uit de pas gegraven grachten kwam. De meeste funderingen waren aangelegd in een terrein waar veel natuurlijke inzinkingen van voormalige, later dichtgeslibde, beken en waterloopjes voorkwamen, getuige de vele humeuze en veenachtige sporen. De relatieve chronologie van het meeste aangetroffen muurwerk is voorts wel duidelijk geworden: uitgaande van het zuidelijke gedeelte van de oostelijke sluitmuur, die volgens de oudste kadastrale kaarten één geheel moet hebben gevormd met de oostgevel van het herenhuis en dan op 1622 gedateerd kan worden. Een definitieve bevestiging hiervan is alleen mogelijk indien ooit de weg zou worden opgebroken.

Het van origine vierkante torenfundament dat over en aan bovengenoemde muur is gebouwd zal uit het tweede kwart van de 17de eeuw stammen, veel tijdsverschil tussen muur en toren is niet te verwachten. Er van uitgaand dat de vierkante (hoek)toren nooit boven zijn fundamenten zal zijn uitgekomen is het ook aannemelijk dat de inkorting al vrij spoedig tot stand kwam: vóór of uiterlijk in 1648. De op de noordwesthoek van de toren aansluitende oostelijke kademuur met zijn vervolg aan de noordzijde, waar-

op naderhand de vakwerkschuur verrees, zal er kort na 1648 al wel liggen. Deze muur is zeker van recent datum dan de toren. De meest waarschijnlijke hypothese is dat tussen 1622 en 1648 de ambitieuze bouwplannen met een zware hoektoren of zelfs poorttoren³¹ moesten worden opgegeven, waarna de torenfundering werd verkleind en het complex nu, als één geheel, werd afgesloten met een bekading rondom. Eerst zal dan de vakwerkschuur zijn gebouwd en vervolgens de stalvleugel.

Baksteenformaten kunnen ons niet veel verder helpen; deze variëren in hoofdzaak in lengte tussen 24 en 27 à 28 cm, afmetingen die in dit gebied vanaf de 15de tot in de 18de eeuw blijken voor te komen. Daarnaast is veel materiaal hergebruikt. Het vondstenmateriaal is vrij schaars, veelal verspreide scherven die niet nauwkeurig dateerbaar zijn, en ook grotendeels onbruikbaar, omdat duidelijk herkenbare loopvlakken geheel ontbraken. Het betreft veelal Brunssum-Schinveld ceramiek uit de 13de en 14de eeuw, daarnaast enig 15de- tot 17de-eeuws schervenmateriaal uit ophogings- of afbraakpakketten.

De bebouwing op het voorterrein zal niet van veel betekenis zijn geweest, alleen het op de perceelscheiding gelegen bouwsel verdient vermelding, waaraan het al genoemde overwelfde waterkeldertje grenst. Onbegrijpelijk is echter dat van het fundament van de binnenpleingevel van het herenhuis, op de plaats waar dit zich had moeten bevinden, vooralsnog niets werd aangetroffen.

Kennelijk is het terrein nog na 1930 aanzienlijk afgegraven en geëgaliseerd. Misschien is er onder de weg meer van bewaard gebleven. Voorts zal onderzocht moeten worden of er niet ooit een gracht is geweest tussen herenhuis en boerderij (in dat geval voorburcht). Mogelijk was dit zo voordat in 1678 het herenhuis naar het westen werd uitgebreid tot tegen het poortgebouw. Het grachtje of slootje dat werd aangetroffen nabij het toegangshek in de inmiddels gesloopte oostelijke sluitmuur van het binnenplein – en dat juist in de goede richting liep – moet al veel ouder zijn. Het zal in de 14de eeuw zijn gegraven en waarschijnlijk al weer in het loop van de volgende eeuw zijn gedempt.

Tot slot kan worden gesteld dat in de toekomst nog veel werk verricht zal moeten worden teneinde een duidelijker beeld te krijgen van de ontstaansgeschiedenis van het gehele complex. Behalve het onderzoek ter plaatse, indien het overgebleven restant van Genhoes toch alsnog gerestaureerd zou worden (dan wel onverhoopt geheel gesloopt), kunnen ook geschreven bronnen nog een aantal feiten aan het licht brengen met name betreffende de datering. Op het kasteel El-

Afb. 33 Overzichtsfoto; met de toen nog complete stalvleugel (1983).

sum tussen Effelt en Birgelen (ten oosten van Vlo-drop net over de grens) moet zich zeer waarschijnlijk het archief de Negri bevinden, dat daartoe mogelijkheden zou kunnen bieden.

Feb. 1999

T.C.Bauer, A.J.A.M. Corten

Werkverband Restauratie en Hergebruik,
Fac. Bouwkunde TUDelft.

Noten

- ²⁷ Vriendelijke mededeling Dr. H. Janse: deze kapvorm lijkt het meest op die van de hoeve Mamelis; zie Janse H., *Houten kappen in Nederland 1000-1940*, Delft 1989, 286, afb. 569.
- ²⁸ Janse, 1989, 287; vgl. Schippershuis Urmond (afb 574), datering 17de-eeuws.
- ²⁹ Vanwege een op de grens van de insteekvulling en puin gevonden fragment van een Raereener kan, te dateren omstreeks 1600. Steenformaten van toren en muur zijn vrijwel gelijk (25-27 cm).
- ³⁰ Indien de veronderstelde bouwtijd van 1678 onjuist zou blijken, kan een datering rond 1700 verwacht worden: het complex is dan onlangs in het bezit gekomen van de baronnen de Negri.
- ³¹ Als deze toren inderdaad de functie van nieuwe poorttoren had moeten krijgen, dan is het heel goed mogelijk dat toen dit niet doorging, vervolgens het besluit werd genomen om daarvoor in de plaats de bestaande poorttoren te moderniseren en van een nieuwe brug te voorzien: de brug met bomen. Dit speelde zich dan waarschijnlijk af omstreeks 1648.

ERRATA Cast. 1998-2

Het wakkere zetduiveltje heeft ondanks alle vernieuwingen in de druktechniek zijn voortbestaan in de laatste pagina's van Band III – bij het scheiden van de markt nota bene - uitdrukkelijk willen bevestigen. En met succes, dat moet helaas vastgesteld worden. Als gevolg van zijn activiteit behoren wij de lezers te verzoeken, goede nota te nemen van de volgende errata. In de eerste plaats gaat het om de nummering van de noten in BRUNSSUM I:

- Pag. 326, kol. 2, noot 23; te wijzigen in: 15.
Pag. 327, kol. 2, noot 24; te wijzigen in: 21.
Pag. 327, kol. 2, noot 25; te wijzigen in: 23.
Pag. 328, kol. 1, noot 26; te wijzigen in: 24.
Pag. 328, kol. 1, noot 27; te wijzigen in: 25.
Pag. 328, kol. 2, noot 28; te wijzigen in: 26.

Pag. 319 en 320 zijn gewijzigd. Het ontvangen blad moet dus verwisseld worden door de verbeterde versies, die deze laatste aflevering vergezellen.

Het onderschrift van afb. 13 op pag. 322 behoort als volgt vervangen te worden:

- Afb. 13 De voorgevel van het poortgebouw*
1. Oorspronkelijk muurwerk (XVI b/c) met kruisversieringen
2. Dichtgezette sleuven van de bomen van de ophaalbrug
3. Het muurfragment van de zijgevel
4. Katrol van de basculebrug
5. Scharnierblok